

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.77:631.11+ 330.43

Артеменко Д.А.,
аспірант кафедри банківської справи,
Одеський національний економічний університет

ПРОБЛЕМИ КРЕДИТУВАННЯ БАНКАМИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Артеменко Д.А. Проблеми кредитування банками аграрного сектору економіки України. У статті доведено необхідність удосконалення процесів кредитування підприємств аграрної галузі; визначено чинники впливу на розвиток банківського кредитування; проведено аналіз змін у структурі наданих кредитів. Запропоновано методичні рекомендації щодо визначення необхідних сільськогосподарським підприємствам обсягів пільгових кредитних ресурсів, а також зміни механізму надання державою компенсацій за пільговими кредитами.

Ключові слова: сільське господарство, державні пільги, банк, кредит, джерела фінансування.

Артеменко Д.А. Проблемы кредитования банками аграрного сектора экономики Украины. В статье доказана необходимость усовершенствования процессов кредитования предприятий аграрной отрасли; определены факторы влияния на развитие банковского кредитования; проведен анализ изменений в структуре предоставленных кредитов. Предложены методические рекомендации по определению объемов льготных кредитных ресурсов, необходимых сельскохозяйственным предприятиям, а также изменению механизма предоставления государством компенсаций по льготным кредитам.

Ключевые слова: сельское хозяйство, государственные льготы, банк, кредит, источники финансирования.

Artemenko D.A. Problems of bank lending to the agricultural sector of the economy of Ukraine. In the article the necessity of improvement of lending processes of enterprises of agrarian industry is proved; the factors influencing the development of bank lending are determined; analysis of changes in the structure of loans provided. The methodical recommendations for determining the amount of preferential credit resources necessary for agricultural enterprises, as well as changes in the mechanism of state compensation by preferential loans are proposed.

Key words: agriculture, state privileges, bank, credit, sources of financing.

Постановка проблеми. Сучасні умови розвитку економіки України характеризуються необхідністю вирішення проблем однієї з пріоритетних галузей економіки країни – сільського господарства за допомогою підвищення ролі і забезпечення доступності кредиту для сільгоспвиробників, удосконалення умов кредитування, підвищення ефективності діяльності банків, які здійснюють кредитування підприємств аграрної галузі економіки, а також розвитку форм їх підтримки. Україна має величезний потенціал для розвитку сільськогосподарської галузі, її земельні угіддя (36 603,8 тис. га) є одними з найбільших в Європі, а забезпеченість ними на душу населення становить 0,78 га. Реалізація наявного потенціалу залежить від ефективного його фінансування, у тому числі за рахунок кредитних ресурсів банківської системи України.

Тенденцією останніх років стало прискорення темпів зростання продукції сільського господарства, чому сприяли прийняття та реалізація державних програм, у тому числі щодо забезпечення доступності кредитних ресурсів для сільгоспвиробників. Особливістю відтворювального процесу сільгоспвиробників є тривалі розриви між робочим періодом виробництва, періодом виходу продукції й отримання виручки

від її реалізації, що підкреслює значимість позикових джерел коштів, у тому числі банківського кредиту, для забезпечення безперервності кругообігу основних і оборотних фондів. Однак участь банківських кредитів у фінансуванні розвитку сільського господарства становить незначну питому вагу, враховуючи наявність значної кількості ризиків виробництва сільськогосподарської продукції, відсутність достатнього матеріального забезпечення позичок, низький рівень рентабельності, що робить наявні кредитні процентні ставки занадто дорогими. Необхідність активізації впливу банківських кредитів на розвиток аграрного сектору економіки в Україні потребує вдосконалення умов кредитування, оптимізації взаємодії з державою під час організації фінансової підтримки, розвитку інфраструктури кредитного ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблеми банківського кредитування в сільському господарстві займаються відомі вчені України: Н. Ботвіна, М. Дем'яненко, О. Кириченко, Л. Кузнецова, А. Непочатенко, П. Саблук, А. Сомик та ін. Наприклад, Н. Ботвіна обґрунтовує необхідність активізації банківського кредитування тим, що сучасне сільське господарство України вимагає кардинальної модерні-

зації, проте власних коштів та державних вливань для цього недостатньо [1, с. 60]. Л. Кузнєцова у своєму дослідженні теж підкреслює, що в сучасних кризових умовах у зв'язку з обмеженістю бюджетного фінансування банківське кредитування стає одним з основних джерел фінансування підприємств агропромислового комплексу України [2, с. 186]. Разом із тим потребують подальшого дослідження питання, пов'язані з необхідністю розроблення та впровадження методичних рекомендацій щодо визначення особливостей умов кредитування підприємств аграрної галузі для оптимізації державної підтримки та активізації їх кредитних відносин із банками.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення основних проблем розвитку процесів кредитування банками підприємств аграрного сектору економіки України. Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання: дослідити чинники, що гальмують процеси кредитування, проаналізувати кредитну активність банків із сільгоспвиробниками, запропонувати рекомендації щодо вирішення окреслених проблем.

Вклад основного матеріалу. Підвищення ефективності розвитку сільського господарства є стратегічним завданням державної політики України в контексті інтеграції національної економіки у світову економічну систему, тому важливим є ефективне використання всіх джерел фінансування підприємств аграрної галузі, у тому числі банківського кредиту.

Необхідно відзначити, що система комерційного кредитування, що склалася в Україні, тривалий час була орієнтована на промислове виробництво з відносно високою оборотністю капіталу, тоді як сільське господарство через низьку прибутковість, невисоку віддачу капіталу і неліквідне майно являє собою малопривабливий об'єкт для інвестування. Високі процентні ставки і невідповідні умови кредитування обмежують можливості сільськогосподарських товаровиробників для конкуренції на кредитному ринку.

Разом із тим саме аграрний сектор економіки має особливу потребу в залученні кредитних коштів через сезонний характер виробництва продукції, що породжує вкрай нерівномірний потік фінансових ресурсів. Нормальне функціонування сільськогосподарського виробництва передбачає залучення сезонних кредитів для закупівлі оборотних коштів під майбутній урожай у рослинництві, закупівлі ресурсів для вирощування худоби тощо.

На розвиток взаємодії банків та виробників сільськогосподарської продукції впливає велика кількість чинників. При цьому в дослідженні наголошується, що чинники можуть грати подвійну роль: стимулювати розвиток кредитування або гальмувати його.

Стимулювання пов'язане з дотриманням певних умов: державної та інших форм підтримки сільгоспвиробників, наявності спеціалізованих інститутів кредиту та інших елементів інфраструктури ринку, які забезпечують доступ підприємств аграрного сектору до кредитних ресурсів.

Стримуючими чинниками участі кредиту у цьому процесі виступають: низький рівень рентабельності в сільському господарстві, високі ризики виробництва продукції (ризики землеробства, епідемії в тваринництві, стихійні лиха), диспаритет цін на вироблену про-

дукцію та споживання сільськогосподарськими підприємствами сировини і матеріалів тощо.

Ці та інші чинники негативно відбиваються на фінансовій стійкості сільгоспвиробників, не даючи їм змогу відповідати вимогам, що висуваються кредитною політикою сучасних банків. При цьому додаткові джерела повернення позик, як правило, недостатні або взагалі відсутні, що визначає потребу в дослідженні попиту підприємств на кредитні ресурси і напрямів розвитку кредитування, у тому числі нових форм підтримки сільгоспвиробників.

Окрім зазначених чинників, що впливають на процеси кредитування сільгоспвиробників, виокремлюють такі, що визначають попит на кредитні ресурси: економіко-політичні, інституційні, інфраструктурні та мікроекономічні, причому для кожної групи визначено характер їхнього впливу на розвиток кредитування.

Вивчення характеру впливу виділених груп чинників дало змогу встановити, що особливу роль у забезпеченні доступу сільгоспвиробників до кредитних ресурсів грають форми прямої і непрямой державної підтримки.

Результати процесів кредитування сільськогосподарських підприємств наведено на рис. 1.

Аналіз наведених даних доводить, що за останні чотири роки існує позитивна тенденція до зростання як обсягів наданих банками кредитів сільському господарству в цілому, так і обсягів наданих пільгових кредитів: із 2014 по 2018 р. їхня частка зросла до 29,8%.

Для активізації впливу державного та банківського фінансування розвитку аграрного сектору економіки запропоновано методіку визначення необхідних сільськогосподарським підприємствам обсягів пільгових кредитних ресурсів з урахуванням можливостей банків із нарощування ресурсної бази

Пропонується метод установаження необхідного підприємствам обсягу пільгового кредитного ресурсу, який передбачає, що можлива величина зростання ресурсної бази банків для забезпечення державної підтримки сільськогосподарських виробників повинна визначатися в рамках дотримання параметрів грошово-кредитної політики і без загрози втрати доходу учасників кредитної угоди.

Методіка передбачає етапи розрахунку необхідного підприємствам обсягу пільгового кредитного ресурсу з урахуванням можливостей банків із нарощування ресурсної бази:

перший – необхідна величина ресурсної бази банків для кредитування підприємств повинна визначатися як вартість прогнозованого обсягу виробництва продукції галузі за вирахуванням прогнозованого обсягу власних фондів підприємств галузі;

другий – необхідна сільгоспвиробникам державна підтримка пільгових кредитних ресурсом повинна визначатися як сума необхідної величини ресурсної бази банків для кредитування підприємств за вирахуванням прибутку останніх. Іншими словами, це та частина, яку сільськогосподарські підприємства не в змозі покрити власними силами (прибутком);

третій – максимальна сума державної підтримки, що підлягає розподілу, повинна встановлюватися через зіставлення необхідної підприємствам державної підтримки пільговим кредитним ресурсом із можливим зростанням ресурсної бази банку, що визначаються параметрами грошово-кредитної політики.

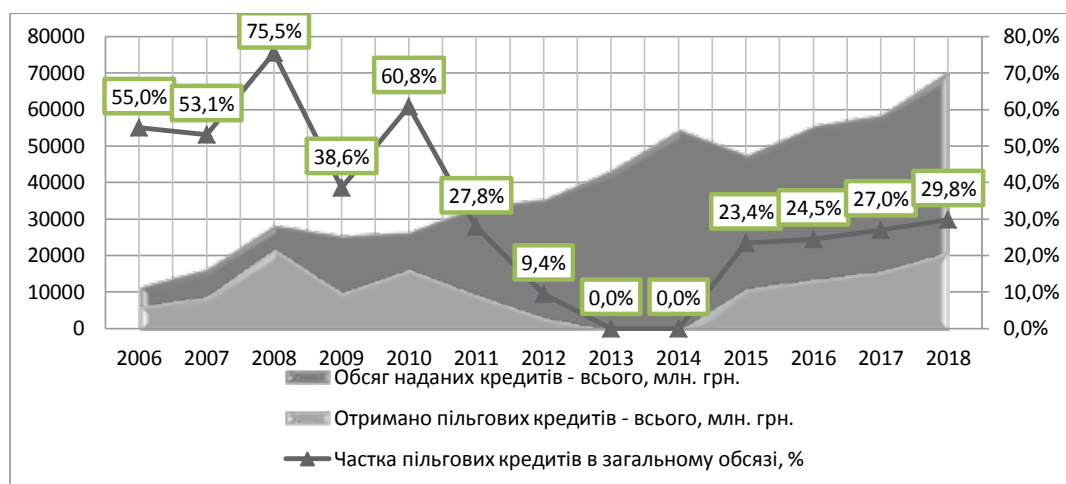

Рис. 1. Обсяг кредитів, наданих у сільське господарство, у т. ч. пільгові кредити, млн. грн. (на початок року) [4]

Щорічно грошово-кредитною політикою визначається необхідна величина зростання ресурсної бази банків та вимог до економіки (кредитної заборгованості) для забезпечення суб'єктів господарювання кредитним ресурсом, у тому числі й у рамках державних програм. Даний параметр є максимально можливою величиною державної підтримки, яка реалізується за рахунок кредитного ресурсу і підлягає розподілу через банки.

Отже, обсяг пільгового кредитного ресурсу, необхідного підприємствам, доцільно визначити за формулами:

$$\text{Кл.} = \text{ВП}_{\text{пр.}} - \text{Соб}_{\text{пр.}} - \text{П}_{\text{пр.}}, \quad (1)$$

$$\text{обмеження: } \text{Кл.} \leq \Delta \text{К}_{\text{пр.}}, \quad (2)$$

де Кл. – обсяг пільгового кредитного ресурсу, необхідного підприємствам, грн.;

$\text{ВП}_{\text{пр.}}$ – прогнозований обсяг виробництва, грн.;

$\text{Соб}_{\text{пр.}}$ – прогнозований обсяг власних фондів підприємств, грн.;

$\text{П}_{\text{пр.}}$ – прогнозований прибуток підприємств, грн.;

$\Delta \text{К}_{\text{пр.}}$ – прогнозований приріст ресурсної бази банків, грн.

Запропонована методика дає змогу визначити необхідний обсяг державної підтримки підприємствам у вигляді пільгових кредитних ресурсів у рамках приросту ресурсної бази банків, що відверне загрозу втрат доходу учасників кредитної угоди і забезпечить ясність у необхідності участі держави конкретними сумами підтримки залежно від прогнозованих обсягів виробництва і прибутку підприємств.

Велика потреба сільського господарства в довгострокових кредитах, що є важливим джерелом збільшення основних фондів і вдосконалення їхньої структури в міру прискорення темпів науково-технічного прогресу, тому чим вище рівень індустріалізації розвитку сільськогосподарського виробництва, тим більш значна роль кредиту. На жаль, банки не зацікавлені й не готові працювати із сільськогосподарськими підприємствами-позичальниками, з одного боку, через високий ризик неповернення кредиту, з іншого – через небажання сільськогосподарських товаровиробників отримати кредит у комерційному банку через високі відсоткові ставки і короткостроковість, оскільки це ще більше погіршує їхній фінансовий стан.

Водночас, з огляду на високі суспільні витрати, пов'язані із залученням у значних обсягах бюджетних коштів на розвиток галузі на тлі слабкої фінансової стійкості значної частини господарюючих суб'єктів, виникає необхідність збільшити внесок інших джерел коштів і посилити участь інших суб'єктів. Зокрема, пропонується створити недержавний фонд підтримки сільгоспвиробників у формі державно-приватного партнерства, кошти якого будуть формуватися на паритетних засадах: за рахунок коштів держави та соціально відповідальних інвесторів.

Виділяючи особливу роль форм державної підтримки в розвитку кредитування підприємств аграрної галузі економіки, необхідно врахувати наявність суперечливого впливу прямих субсидій, що спрямовуються кінцевому користувачеві кредиту. Обмежений обсяг виділених відповідно до державних програм субсидій є одночасно стримуючим чинником попиту на доступні за вартістю кредитні ресурси і фактично є проявом політики кредитної рестрикції щодо підприємств малих форм господарювання. Субсидування процентної ставки, по суті, являє собою спосіб перерозподілу доходу між одними виробниками на користь інших, зачіпаючи водночас інтереси платників податків. Субсидування процентної ставки по кредиту ускладнює перерозподіл кредитних ресурсів, негативно відбивається на рентабельності виробництва, закріплює низький рівень доходу і сприяє вирішенню проблем у сільському господарстві. Цей висновок зумовив потребу в більш докладному дослідженні форм державної підтримки як умови розвитку кредитування.

Вивчення міжнародного досвіду показало, що відмінність державного регулювання і підтримки сільгоспвиробника в Україні від зарубіжної практики полягає, по-перше, у тому, що наявні форми підтримки не націлюють сільгоспвиробника на кінцевий результат; по-друге, створена система залишається неповороткою і не в змозі, наприклад, у разі неврожаю або перевиробництва продукції гарантувати сільгоспвиробнику позитивний результат [5, с. 135].

У зв'язку із цим виникає потреба в модернізації сформованої практики. Зокрема, доцільно виділені кошти у вигляді субсидій процентних ставок переспря-

мувати із сільгоспвиробника на банк. Це дасть змогу спрямовувати кредитні ресурси з чітким розмежуванням як за видами і термінами користування кредитом (короткострокові і інвестиційні кредити), так і формами господарств (великі господарства, агрохолдинги, малі форми господарювання). Така модель субсидування додасть системі компенсацій процентної ставки більшу прозорість, забезпечить контроль над цільовим використанням кредиту та підвищить ефективність діяльності сільгоспвиробників. Поряд із пропозицією про переспрямування компенсацій частини процентної ставки по кредиту на користь банку державі доцільно визначити рівень фіксованих процентних ставок для сільгоспвиробників. Упровадження цих пропозицій не буде обтяжувати доходи позичальників і позитивно відіб'ється на ліквідності їхньої діяльності, усуне багатоступеневу процедуру отримання компенсації і дасть змогу об'єктивно оцінювати ефективність діяльності банку, що обслуговує потреби сільгоспвиробників.

Висновки. Сучасна практика фінансування процесів розвитку аграрного сектору економіки свідчить, що ефективність підтримки держави та банків ще недостатня, що проявляється в проблемах управління рів-

нем процентних ставок по кредитах, надання пільг у періоди посівної та збору врожаю. Ці та інші причини зумовлюють потребу в поглибленні теоретичних уявлень про роль кредиту, визначенні напрямів удосконалення системи кредитування сільгоспвиробників, виявленні умов і чинників, що мають позитивний вплив на розвиток кредитування, пошуку нових форм взаємодії різних інститутів ринку, держави і бізнесу у вирішенні завдань, що стоять перед сільським господарством.

Основними напрямками подальшого розвитку банківського кредиту в сільському господарстві повинні стати: державна підтримка й стимулювання банків до надання сільгоспвиробникам довгострокових кредитів; створення сприятливих умов для підвищення ділової активності сільськогосподарських підприємств; організація сільськогосподарських інвестиційних банків і розвиток інвестиційних кредитів; удосконалення методик оцінки кредитоспроможності позичальників; підвищення зацікавленості банківського сектору в розміщенні своїх активів у сільське господарство країни. Реалізація цих напрямів сприятиме активізації банків у наданні кредитів сільськогосподарським підприємствам.

Список використаних джерел:

1. Ботвіна Н.О. Банківське кредитування інвестиційно-інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств. Економічний аналіз. 2016. Т. 25. № 2. С. 58–62. ISSN 1993-0259.
2. Кузнецова Л.В. Банківський кредит як джерело фінансового забезпечення розвитку АПК України. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». 2014. Вип. 9. Ч. 1. С. 183–187.
3. Закон України «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції» від 17 липня 1997 р. № 468/97-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
4. Сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua/>.
5. Кулина С.Я. Вплив державної підтримки на розвиток аграрного сектору економіки в Польщі. Економіка АПК. 2007. № 6. С. 133–136.